

3. Typy gramatických morfémů

a) **afixy** – gram. m., které jsou **vázány v rámci hranic slova**

- podle pozice vzhledem ke kořeni se rozlišují 3 základní typy afixů:

prefix – **před** kořenem [prefix[kořen]]: *vy-ložit, při-zemí, pod-vodní*

suffix – **za** kořenem [[kořen]suffix]: *blb-ec, žab-ka, uč-i-tel, nes-ouc-í*

koncový suffix se označuje jako **koncovka**: *žab-k-a, nes-ouc-í, slouž-i-t*

infix – **uvnitř** kořene [kínofriexn]

i. jsou typické pro semitoamitské jazyky, viz např. klasická arabština

verbální kořen s významem ‘psát’ tvoří skelet 3 konsonantů: *k-t-b*; pomocí vokálních infixů se z něj derivují různé verbální tvary

perfektum akt.	<i>katab</i>
perfektum pas.	<i>kutib</i>
imperfektum akt.	<i>aktub</i>
imperfektum pas.	<i>uktab</i>

- podle fce, kterou mají ve struktuře slova, se rozlišují 2 typy afixů:

flexivní (MČ I: tvarotvorné formanty) – derivují se jimi jednotlivé tvary slov (slovní tvary, slovoformy)

- ve struktuře slova vyjadřují gram. rysy a jejich kombinace jako [Pád], [Číslo], [Čas], [Vid]

koncovky, kmenotvorné (tematické) suffixy, vidové prefixy, participiální suffixy

město-o, hloup-ých, děl-a-t, děl-ú-m, u-děl-ej-te, nes-l-a, zavř-e-n-o, přišed-š-í, čt-ouc-e

derivační (MČ I: slovtvorné formanty) – derivují se jimi slova (lexémy)

- zařazují slova k lexikálním třídám: jména N, adjektiva A, verba V; mají vliv na jejich valenci a sémantickou strukturu

jmenné suffixy: *hlup-ák, hloup-ost, učí-tel-k(a), odpal-išt(ě), dom-eč-ek*

adjektivní suffixy: *měst-sk(ý), jar-n(i), chlup-at(ý), propanbutan-ov(ý)*

+ prefixy: *od-dělat, nade-psat, bez-vládí, při-střešek*

b) **klitiky** – specifické gram. m., které jsou **vázány přes hranice slova**, mají méně specifickou distribuci než afixy

typicky to jsou: osobní zájmena, reflexivní zájmena, pomocná slovesa, tzv. auxiliáry (*být, mít, ...*), tázací částice

→ v češtině: „krátké tvary“ osobních zájmen (*mě, tě, mi, ti, mu, ho*), reflexiva (*se, si*), tvary auxiliáru *být* (*jsem, jsi, jsme, jste*), *bych, bys, by, bychom, byste*, tázací částice *-li*

Distribuce klitik v češtině se řídí tzv. **Wackernagelovým pravidlem** – zaujmají pozici za 1. syntaktickým celkem ve větě, tj. 2. pozici (s výjimkou předložek)

- vážou se doleva → **enklitiky**

[Řekl] **mi**, že to mám udělat už dnes.

[Bratr] **mi** řekl, že to mám udělat už dnes.

[Můj nevlastní bratr] **mi** řekl, že to mám udělat už dnes. X *Můj mi nevlastní bratr...,

[Bez zastavení] **jsme** šli pět hodin.

Bez tebe tam nepůjdu. X *Bez tě tam nepůjdu.

- pořadí klitik v klitickém řetězci má pevnou strukturu:

Dal jsem mu ho. auxiliár > dativ > akuzativ

Nevím, spalo-li by se ti tam dobře. tázací částice > podmiňovací částice > reflexivum > dativ

c) **gramatická slova** – gram. m., které nejsou vázány

např. spojky

Úkol

Na základě uvedených příkladů popište rozdílné vlastnosti auxiliáru *být* a slovesa *být*.

(a) *Jsem nemocný.* X **Jsem přijel.*

(b) *Ty nejsi doma?* X *Ty jsi to neudělal?*

(c) *Kdy jsi/seš ve škole?* X *Kdys mu to říkal?*

(d) *Žák/žáci je/jsou drzí.* X *Žák/žáci byl/byli drzí.*